

Шербо Растодер

ЈУГОСЛОВЕНСКА РАДИКАЛНА ЗАЈЕДНИЦА И ОПШТИНСКИ ИЗБОРИ У ЦРНОЈ ГОРИ 1936. ГОДИНЕ

До формирања ЈРЗ долази у периоду слабљења стега шестојануарске диктатуре, када је постало јасно да диктатура још више јача опозиционе снаге у Краљевини Југославији. Покушаји да се забрањене грађанске снаге „замијене“ једном јединственом југословенском странком показали су се неуспјешним. Југословенска национална странка (ЈНС) формирана је акцијом одозго, изван постојећих грађанских странака, на прокламованим начелима шестојануарске диктатуре. За разлику од ЈНС, Југословенска радикална заједница је формирана од три „бивше“ странке – Словенске људске странке, Југословенске муслиманске организације и Радикалне странке. Формирање ЈРЗ је логичан наставак политичког прегруписивања у Краљевини Југославији, иницираних шестојануарским државним ударом краља Александра. Тачније, оснивање ЈРЗ представља на неки начин легализацију политичког дјеловања три наведене странке, односно њихово програмско и идеолошко прилагођавање постојећем законодавству. Формирана са новим Програмом и Статутом, ЈРЗ је своју политику темељила на октроисаном Уставу из 1931. године, уз декларативно најављивање демократизације и либерализације постојећег законодавства. Називи „југословенска“ и „заједница“ појављују се као искуствене категорије, које су се противстављале „племенском“, односно националном. Таква идеологија са унитаристичко-централистичким концептом тежила је превазилажењу политичких конфликта, прије свега оних који су имали међунационално обиљежје, олично кроз дјеловање националних буржоазија, политички организованих у оквиру појединих грађанских странака. Међутим, она је објективно доприносила нарастању постојећих конфликта, јер је у себи само декларативно садржавала општејугословенску црту, јер ЈРЗ није била странка састављена од свих

заинтересованих политичких субјеката у Краљевини Југославији. Изван ЈРЗ остала је ХСС, најјача грађанска странка хрватске буржоазије, као и разне друге политичке групе које су се легитимисале као заштитници националних интереса или заговорници општих демократских начела грађанског друштва.

Формирање ЈРЗ у Црној Гори отпочело је упоредо са организовањем странке у другим крајевима Краљевине Југославије. Два су основна елемента карактерисала организовање странке на овом подручју: с једне стране, присутне неповољне материјалне и привредне околности са свим посљедицама које су из тога произлазиле, попут снажног политичког незадовољства које се испољавало кроз дјелатност разних опозиционих струја организованих у више политичких организација, и, с друге стране, личност Милана Стојадиновића, који је најављивао да је лично заинтересован, да заједно са својом владом и новом странком води активнију привредну политику на овом подручју, како би се уклонили узроци политичког незадовољства ширих слојева друштва. Стојадиновић је око себе, преко ЈРЗ, окупио већи број присталица са којима је прве политичке контакте остварио за вријеме парламентарних избора 1925. и 1927. године, када је био носилац изборне листе Радикалне странке у Црној Гори. ЈРЗ су највећим дијелом приступили чланови бивше Радикалне странке, али и један број чланова других грађанских странака, попут Демократске, Земљорадничке и Федералистичке.

Послије објављивања одлуке о оснивању ЈРЗ августа 1935,¹ и објављивања такозваног писма „Пријатељима“², издато је и „Упутство за организацију Југословенске радикалне заједнице“.³ Први велики корак ка формирању организације ЈРЗ у Црној Гори представља укључивање појединих народних посланика са овог подручја и Посланички клуб ЈРЗ у Народној скупштини 20. октобра 1935. године.⁴ Овом клубу приступиће сви народни посланици изабрани 5. маја 1935. године, сем народних посланика цетињског, пљеваљског и подгоричког среза.⁵

1 Архив Југославије (АЈ), Збирна Милана Стојадиновића (ЗМС), ф-22, ф-3, Документи о оснивању НРС и ЈРЗ.

2 Исто, ф-2, Важнија писма од 1. IV-31. XII 1935.

3 Исто, ф-1, Министар без портфеља, Упутство за организацију странке.

4 Исто, ф-43, Списак организација ЈРЗ.

У овај клуб су ушли: Бошковић Михаило, народни посланик даниловградског среза, Зубер Никола, народни посланик града Цетиња, Јоксимовић Зарија, народни посланик беранског среза, Јовановић М. Никола, народни посланик колашинског среза, Комненовић Мирко, народни посланик бокопотошког среза, Микић Ј. Саво, народни посланик бјелополског среза, Поповић Новица, народни посланик андријевичког среза, Чедомир Сладојевић, народни посланик нишкичког среза, Чејовић Ђуро, народни посланик барског среза, Данило Радоичић, народни посланик шавничког среза, приступио је овом клубу нешто касније.

5 То су били Стојан Шпадијер, народни посланик цетињског среза, Милош Рашовић, народни посланик подгоричког среза, Војислав Ненадић, народни посланик пљеваљског среза.

Поред постојећих писмених упутстава за организацију странке, које је издавао Главни одбор, Стојадиновић је и лично давао упутства посланицима из Зетске бановине. На сједници 27. новембра 1935. године, примио је поред осталих и све посланике из Црне Горе, чланове Посланичког клуба JPЗ.⁶ Први напори у организацији странке праћени су и одговарајућим паролама „с народом за народ“, обећањима о повратку демократији, раду, реду, као и да ће „у JPЗ народ водити прву и последњу ријеч“,⁷ до изјава највиших партијских функционера да „JPЗ има да буде у првом реду странка гуња и опанка, странка радника и занатлије, трговца и индустријалца.“ Она има да буде странка праве демократије „преко које ће се водити општа а не лична политика“.⁸ При томе је учљиво да пропаганда полази од критике претходног режима, односно највише компромитованих појава, на важећим системским решењима. Позивање најширих слојева да приступе новој странци, без обзира на социјално, вјерско и национално поријекло, дио је стратегије која начелно прати оснивање једне грађанске формације, каква је била JPЗ.

Прве организације JPЗ у Црној Гори почеле су се формирати у другој половини октобра 1935. године. Тада је на конференцији присталица ове странке формиран Мјесни одбор у Подгорици.⁹ Отприлике у исто вријеме формиран је и Мјесни одбор странке у Улцињу,¹⁰ као и у Никшићу, Цетињу¹¹ и Ријеци Црнојевића¹².

До јануара 1936. године формиран су мјесни одбори у већини срезова Црне Горе, те су се сходно Статуту странке створили основни предуслови за формирање среских одбора. Први срески одбори JPЗ формиран су у Даниловграду и Никшићу.¹³ Прије формирања Среског одбора странке за Никшић, народни посланик тога среза Чедомир Сладојевић предложио је за предсједника Мјесног одбора Никшић лично предсједника владе и шефа JPЗ Милана Стојадиновића.¹⁴ Овај предлог, који је вејроватно потекао од самог Стојадиновића, иако га је званично прихватио 17. децембра 1935. године,¹⁵ није имао само формално и

6 АЈ, ЗМС, ф–40, Преписна са Клубом посланика JPЗ.

Исто, ф–5, Преписна са народним посланицима.

7 Време, 6, 7, 8, 9. јануар 1936, бр. 5025.

8 Време од 10. јануара 1936, бр. 5026, Изјава министра шума и руда Ђура Јанковића.

9 Слободна мисао, 20. окт. 1935, бр. 36.

У састав МО JPЗ ушле су најпознатије присталице бивше Радикалне странке Нешо Шћеповић, Перо Вукотић, Ахмет Ђечевевић и још 12 чланова.

10 Исто, Предсједник МО JPЗ постао је Цафо бег Алибеговић, предсједник улцињске општине.

11 Слободна мисао од 13. октобра 1935, бр. 35.

12 АЈ, ЗМС, ф–8, Примљена пошта од 24. VIII 1935–30. V 1936, Писмо И. Јовићевића Стојадиновићу од 12. нов. 1935.

13 Слободна мисао од 17. јануара 1936. бр. 3.

14 Упореди: Т. Нинчевић, „Прилог изучавању политичких борби у Црној Гори 1929–1937“, Историја XX века, Зборник радова III, 1962, стр. 126.

15 АЈ, ЗМС, ф–5, Преписна са народним посланицима, Стојадиновић – Сладојевићу, 17. децембра 1935.

протоколарно значење. Избором за предсједника МО ЈРЗ за град Никшић задовољена је формална страна Статута странке и омогућено је Стојадиновићу да заузме највиши положај у странци у Зетској бановини. Пред наведеног, постављање Стојадиновића прво за предсједника МО ЈРЗ па онда и Среског одбора улиједило је и из потреба да се парира веома снажној опозицији у овом срезу.

Организација странке на подручју Зетске бановине, а посебно у Црној Гори, није ишла замишљеним током. Формирање одбора више је била ствар појединаца него организоване политичке акције већег броја људи. Према једном извјештају из Главне Канцеларије ЈРЗ у Београду, крајем априла 1936. године у Зетској бановини била је у 11 срезова спроведена организација, у девет срезова то је било дјелимично урађено, а у 13 уопште није.¹⁶ У Црној Гори је ЈРЗ била потпуно организована само у два среза (берански и град Цетиње), у пет срезова то је урађено дјелимично (барски, бјелопољски, даниловградски, колашински и никшићки), док у шест срезова (андријевички, которски, цетињски, пљеваљски, подгорички и шавнички) то уопште није било урађено.

Увидјевши да се досљедном примјеном Статута и законских одредби на овом простору не би могле оформити среске организације, чиме је било онемогућено одржавање виших партијских конференција и конгреса, односно коначно формирање странке, прибјегло се другим методама. Покушај да се странка формира „из народа“ очигледно није успио, а и тамо гдје је странка формално организована радило се акцијом одозго. Услјед тога су 27. IV 1936. за сваки срез у Зетској бановини, а тиме и у Црној Гори, одређени од стране руководиоца ЈРЗ предсједник и потпредсједник среског одбора.¹⁷ На тај начин су одређени и чланови будућег Бановинског одбора ЈРЗ, као и одржавање бановинске конференције.

У згради Позоришта на Цетињу одржана је Бановинска конференција ЈРЗ 10. маја 1936. године.¹⁸ За предсједника Бановинског одбора ЈРЗ изабран је Милан Стојадиновић, предсједник Министарског савјета,

16 Исто, ф-43, Списак организација ЈРЗ, Преглед среских организација ЈРЗ на дан 27. IV 1936.

17 Исто, Списак организација ЈРЗ, Списак имена предсједника месних и бановинског одбора ЈРЗ за Зетску бановину.

1) За Цетиње – град, предсједник Никола Зубер, потпредсједници Михаило Бајић и Марко Ђурашковић,

2) андријевички срез – предсједник Новица Поповић и потпредсједник Радуле Бојовић,

3) барски – Ђуро Чејовић и Цафо бег Алибеговић,

4) берански – Зарија Јонсимовић и Радомир Лалевић,

6) даниловградски – Михаило Бошковић и Мирко Беговић,

7) колашински – Никола Јовановић и Радосав Ивезић,

8) никшићки – др Милан Стојадиновић и Чедомир Сладојевић,

9) пљеваљски – Шефкија Селимановић и Алекса Мартиновић,

10) подгорички – Нешо Шћеповић и Перо Вукотић,

11) цетињски – није одређен,

12) которски – Ђуро Драшковић,

13) шавнички – Данило Радоичић.

18 Слободна мисао од 10. маја 1936, бр. 19.

министар иностраних послова и предсједник ЈРЗ. За потпредсједнике су изабрани Петар Иванишевић, народни посланик требињског среза, Ђуро Вукотић, сенатор, Живко Сушић, народни посланик дежевског среза, Новица Поповић, народни посланик андријевичког среза, Тодор Михаиловић, народни посланик косовско-митровачког среза, и Мехмед Хашимбеговић, посједник. Секретари БО ЈРЗ постали су Ђуро Чејовић, народни посланик барског среза, Саво Микић, народни посланик бјелопољског среза, Бранко Ратковић, народни посланик љубињског среза. За благајника су изабрани Перо Вукотић, трговац, и Велимир Курсулић, народни посланик студеничког среза.¹⁹ За чланове Главног одбора ЈРЗ изабрани су Никола Јовановић, Милоје Сокић, Ђуро Чејовић и Михаило Бошковић. На конференцији је донијета Резолуција којом се предвиђа градња пруге Пећ–Јадранско море, исушење Скадарског језера, Попова поља и другог мочварног земљишта, затим да се што прије ријеши питање дугова и да се заврше путеви Беране – Рожаје – Тутин и Бијело Поље – Колашин – Платије. Као важан задатак наведено је отварање школа и запослење омладине.²⁰ Тиме је вођство ЈРЗ наставило са најављивањем своје активне привредне политике на овом подручју.

Период од октобра 1935. до јуна 1936. г. представља, условно речено, прву фазу у организовању ЈРЗ у Црној Гори. Тада присталице ЈРЗ настоје окупити што већи број присталица. При томе се полазило од критике политике дотадашњих режима, посебно њихове привредне политике према Црној Гори, уз дјелимично наглашавање ширине националне и социјалне политике нове странке у југословенским оквирима, најављивање демократизације политичког живота и либерализације постојећих закона. У Црној Гори цјелокупна организација странке провођена је под сјенком имена и „заслуга“ Милана Стојадиновића, најаве активније политике његове владе на привредном плану, које су праћене и неким конкретним облицима или декларативним обећањима, као и Стојадиновићевим личним ангажманом.

Црна Гора у политици ЈРЗ добија посебно мјесто. Прије свега, сматрајући је „српском земљом“ вођство ЈРЗ (тачније: Милан Стојадиновић) полази од за њега логичне премисе да снажна ЈРЗ јача српски елеменат и обратно. Уз то, Црна Гора је сматрана традиционалним Стојадиновићевим упориштем, с обзиром на утицај који је имао међу радикалима из Црне Горе почев од 1925. године. Искуство је показало да је и у овом периоду радикална великосрпска, односно сада Јерезина политика, која осим атрибута „југословенска“ суштински не мијења раније присутне ставове у односу на Црну Гору, тешко налази упориште на

19 О Бановинској конференцији види:
Слободна мисао од 10. маја 1936, бр. 19,

Исто, од 27. маја 1936, бр. 20,
Време од 11. маја 1936, бр. 5144,

АЈ, ЗМС, ф-43, Списак . . .

Исто, ф-40, преписка са организацијама ЈРЗ од нов. 1935–дец. 1936.

20 Резолуцију и њен садржај помиње само „Време“ од 11. маја, 1936, бр. 5144.

црногорском простору и по правилу наилази на изузетно снажну опозицију, без обзира на то што је она била хетерогена у односу на политичку оријентацију. Неутрализација црногорске опозиције значила је за ЈРЗ и Стојадиновића јачање позиција сопствене политике, која на укупном југословенском плану, по принципу политичких паритета, значи у ово вријеме слабљење хрватског елемента окупљеног око ХСС и Мачека. Тачније, са јачом ЈРЗ Стојадиновић је рачунао на боље карте ако једнога дана буде морао сјести за исти сто са Мачеком.

За 22. новембар 1936. г., заказани су општински избори у Зетској бановини. Избори су вршени само у сеоским и варошким општинама, јавним гласањем, по истим прописима по којима су обављани и 1933. године.²¹ Тако се већ на првим изборима за вријеме Стојадиновићеве владе показало да од обећане промјене изборног закона неће бити ништа.

На овим изборима истакнуте су три листе: ЈРЗ, УО и независне групе са грађанским листама које су припадале опозицији. Општинске управе нијесу биране само у мјестима која су имала статус града. У Зетској бановини то су били Дубровник, Подгорица, Цетиње и Пећ.²² За ЈРЗ општински избори били су и прва провјера њене снаге и уједно прилика да се покаже популарност странке у народу. Свјесни тога, прваци странке, по упутствима највишег страначког руководства, предузимају до тада за општинске изборе неуобичајене, широке и опсежне припреме, које су отпочеле већ средином 1936. године. Неповољни развој догађаја по Стојадиновићев режим у првој години његове владе, терор и страховлада коју је спроводила полиција по Црној Гори, а посебно белведерски догађај, умањивао је шансу ЈРЗ и режима уопште да се учврсти на овом подручју. Зато се за ЈРЗ у Црној Гори наметнуо као најважнији проблем: стишавање узаврелих страсти које су кулминирале белведерским крвопролићем и оспособљавање институција режима и странке да успјешније парирају опозицији. Усљед наведеног, у овом периоду отпочело се прво са низом персоналних промјена у управном апарату, гдје је ЈРЗ тражила своје природно упориште.

Непосредно послје белведерског крвопролића смијењен је бан Мујо Сочица. Жалбе на бана стизале су Стојадиновићу много раније од овог догађаја, али прије свега од присталица ЈРЗ. Извори недвосмислено указују да бан Сочица није био човјек довољно „чврсте руке“ и белведерски догађај је послужио као добар повод за његово смјењивање. Уосталом, обавјештавајући бана о његовом смјењивању Стојадиновић га истовремено обавјештава да га је предложио за високо државно признање.²³ На тај начин Стојадиновић је желио да покаже опозицији да није индиферентан према белведерском догађају смјењујући бана, иако је мјесто подбана задржао В. Јевтић, који није био ништа мање одговоран. Истовремено уклонио је и човјека против кога је био и већи број водећих јерезоваца из Црне Горе. Колико је било значајно мјесто бана на овом

21 Слободна мисао 46, 1936, 2; Исто, 41, 1936, 2.

22 Исто.

23 АЈ, ЗМС, ф-5, М. Стојадиновић – кабинет, Стојадиновић – Сочици.

простору указује и чињеница да је за то мјесто предлаган и генерални секретар ЈРЗ Душан Трифновић.²⁴ Ипак, краљевским указом од 3. августа 1936. г. за бана је постављен један од потпредседника Бановинског одбора ЈРЗ, народни посланик требињског среза Петар Иванишевић.²⁵ Политичка биографија новог бана била је чврста гаранција да је ЈРЗ нашла погодну личност, а уједно је задовољен и захтјев, чак и појединих првана странке из Црне Горе, да на ово мјесто не буде постављен Црногорац.²⁶

Иако се већ раније на захтјев појединих МО ЈРЗ почело размишљати о промјенама у појединим општинским управама на подручју Зетске бановине,²⁷ оне су услиједиле тек по доласку на положај бана Петра Иванишевића и након његових консултација са Стојадиновићем у Београду. Будући општински избори несумњиво утичу да се убрза овај процес. Јер, било је веома важно под чијим ће се надзором они спроводити.

Почетком августа 1936. г. министар унутрашњих послова А. Корошец обраћа се Стојадиновићу, на молбу бана,²⁸ за мишљење о смјени свих градских вијећника у Херцег-Новом.²⁹ Нешто касније обновљен је предлог и за промјену Градског вијећа на Цетињу, одмах послје општинских избора.³⁰ Ипак се одустало, за извјесно вријеме, од темељније реорганизације градских вијећа и одлучено је да се саченају резултати избора. Међутим, није се одустало од појединачног одстрањивања људи из општинских управа, као и од смјенљивања појединих банских вијећника, на чија мјеста су постављане одане присталице ЈРЗ.³¹

24 Исто, ф-9, Примљена пошта, Н. Поповић – Стојадиновићу 30. јула 1936.

25 Зетски гласник од 15. августа 1936, бр. 67.

Петар Иванишевић је учитељску школу завршио у Алексинцу, а филозофски факултет (филозофију) на Јенском универзитету у Немчакој. Радио је као наставник у Скопљу 1905. и Призрену 1908. године. Од 1923. године радио је као професор Треће београдске гимназије, па као професор у Сомбору. 1927–1931. био је директор Учитељске школе у Неготину. Биран је за народног посланика на изборима 1925, 1931. и 1935. године.

26 АЈ, ЗМС, ф-9, Примљена пошта од 1. VI–31. XII 1936, Писмо Новице Поповића Стојадиновићу у којем наводи: „ . . . боље је да у случају смјене бана Сочице дође за бана Србијанац, јер сваки Црногорац који би дошао после смјене бана Сочице изазвао би суверенитет и још већу опозицију“.

27 Тако се већ 22. V 1936. године поставља питање смјене председника и реконструкције Градског вијећа Пећи. Овај захтјев поставио је МО ЈРЗ, јер председник општине Арсеније Мартиновић није приступио странци. „Околност што г. Мартиновић није приступио ЈРЗ диктује потребу да овај положај заузме експонирана партијска личност“. Ова констатација је битан мотив свих сличних промјена у општинама у ово вријеме.

АЈ, ЗМС, ф-4, Писмо МО ЈРЗ Пећи од 22. V 1936.

28 Исто, Разне молбе из Црне Горе, Писмо бана Сочице МУП од 22. V 1936.

29 Исто, Писмо А. Корошеца Стојадиновићу од 3. VIII 1936.

30 Исто, ф-5, Кабинет, Одговор шефа кабинета бану од 26. XI 1936.

31 Тако је упућен предлог Стојадиновићу да се смјени бански вијећник за срез даниловградски Васо Кнежевић, а на његово мјесто постави Ђуро Марковић, председник Загарачке општине. Исто, ф-4, Писмо Корошеца Стојадиновићу од 19. августа 1936. Такође се смјенује бански вијећник за варош Пљевља, Ибро Мекић, трговац, а на његово мјесто постављен је истакнути члан ЈРЗ Шефкија Селмановић.

Интересантно је напоменути да када је у питању Црна Гора и Зетска бановина поводом наведених промјена министар унутрашњих послова А. Корошец, у чијој су надлежности били ти послови, обавезно по сваком предлогу тражи мишљење Стојадиновића. Истовремено, Стојадиновић је такве информације о потребним промјенама добијао прије Корощца од јерезиних присталица из Црне Горе. Тако се често дешавало да се Стојадиновић два пута саглашава или не саглашава са једном промјеном. Односно, захтјеви за промјеном упућивани су министру унутрашњих послова, најчешће пошто би са њима био упознат лично предсједник владе и шеф ЈРЗ.

Позадина свих персоналних промјена које су инициране од самог бана, народних посланика, среских или мјесних одбора ЈРЗ – без сумње су непосредна инфилтрација јерезоваца у органе управе. Међутим, често су долазиле и као посљедица личне нетрпељивости међу самим присталицама ЈРЗ. Усљед тога се дешавало да министру унутрашњих послова и самом предсједнику владе дођу противурјечни захтјеви и предлози од експоната ЈРЗ. Нема сумње да је таква политика подстакнута настојањем да се на будућим општинским изборима обезбиједи што већи успјех странке. То недвосмислено потврђује и једно писмо бана Петра Иванишевића предсједнику владе и шефу ЈРЗ М. Стојадиновићу, у којем наводи: „Данас сам упутио Господину министру унутрашњих послова предлог о персоналним променама при и на територији поверене му бановине. **Како су ове промене у вези са сређивањем политичких прилика и препремама за општинске изборе у овој бановини по моме мишљењу хитне и неопходне** (подвукао Р. Ш.) то ми је част и овим путем свратити Вам, Господине Предсједниче, пажњу на ово питање у вези мог усменог реферисања 29. прошлог месеца (август – Р. Ш.) на Хан Пијеску, како би извољели заузети се код Господина Министра унутрашњих послова да се по овом предлогу у свему пре поступи . . .“³² И ово писмо потврђује да је Стојадиновић не само редовно обавјештаван о свим промјенама већ да је и лично инсистирао на њима. То објашњава и чињеницу да је сваки предлог за смјењивање од стране присталица ЈРЗ из Црне Горе и Зетске бановине уважаван и провођен без икакве накнадне провере достављених података. На тај начин отворан је простор локалним присталицама ЈРЗ, јер су уздизани изнад локалних органа власти. Практично, локални чиновници постају зависни од њих. Тако је странка стварала послушне чиновнике и освајала државни апарат којим ће се издашно служити, посебно за вријеме избора. Оваква пракса није политичка иновација у Краљевини Југославији, већ је само логичан наставак такве политике.

Исто, Разне молбе из Црне Горе.

Ђуро Чејовић је тражио много раније да се мјесто банских вијећника за срез барски поставе Саво Вулићевић из Црмнице и Џафо бег Алибеговић, предсједник општине у Улцињу.

Исто, Разне молбе из Црне Горе.

Један од битних елемената у политици ЈРЗ, најављиван у вријеме њеног оснивања, било је и обећање да ће се постојећа политика битно мијењати. Пракса је показала да су то била само декларативна обећања. Објективно, када је Црна Гора у питању, ниједна странка није могла рачунати на политичку доминацију без помоћи државног апарата.

Упоредо са персоналним промјенама текле су и јавне страначке припреме за изборе у општинама. Средином августа 1936. год. одржана је шира конференција вођства ЈРЗ за Зетску бановину. Конференцији су, поред сенатора и народних посланика, присуствовали и чланови Бановинског одбора, затим предсједници и потпредсједници среских одбора ЈРЗ, као и поједини партијски прваци. Конференцији је присуствовао и предсједник владе, министар иностраних послова, предсједник Бановинског одбора ЈРЗ и шеф странке Милан Стојадиновић. Присуствовали су и министри Цветковић, Јанковић, Стошовић, Бехмен, бивши министар Јањић и нови бан Иванишевић, као и делегати из цијеле бановине. Извјештај о организацији странке³³ поднио је Ђуро Чејовић, један од секретара БО ЈРЗ. Према том извјештају, од 280 општина у Бановини у 208 организована је ЈРЗ. На овом скупу анализиран је дотадашњи рад странке и дати су упуту за даљи рад. Посебна пажња посвећена је предстојећим општинским изборима. Донијете су и сљедеће одлуке:

1) „Да се рад на даљем организовању и ширењу партије настави најживље у свим општинама на цијелој територији Зетске бановине. Уколико је потребно Предсједник ће одаслати извјестан број партијских функционера да обиђу поједина мјеста и срезове.

2) Да се организује Бановински секретаријат и канцеларија на Цетињу. Начин овог организовања, избор личности, локала и др. питања у вези са овим одредиће Предсједник Бановинског одбора.

3) Да све мјесне и среске организације благовремено преузму све што је потребно за потпун успјех на предстојећим општинским изборима у смислу директиве ГО ЈРЗ.

4) Да се организовање омладине врши као једна помоћна организација за партију на демократској основи искључујући методе насиља и силе а у границама упутстава које буде издавао ГО.

5) Да се 'Народни лист' који излази на Цетињу сматра као главни партијски лист ЈРЗ за Зетску бановину“.³⁴

Пропагандној политици ЈРЗ у Зетској бановини, а тиме и у Црној Гори, допринио је и главни орган ЈРЗ „Самоуправа“, чији је један натпис пренио и „Зетски гласник“. У том чланку констатује се да „организација ЈРЗ у Зетској бановини ухватила је врло дубок коријен“ и за наведено стање приписује се заслуга Милану Стојадиновићу, „који у Зетској бановини ужива неподјијелене симпатије код свих друштвених слојева, сви имају пуну веру да ће се постављена питања и проблеми од животног интереса за ове крајеве ријешити најбрже и најефикасније“. Закључујући да се „у

33 Зетски гласник од 15. августа 1936, бр. 67.

34 Исто.

Зетској бановини већ сада чине потребне припреме за предстојеће општинске изборе и да народни посланици развијају живу активност на терену, како би се ови избори спровели у највећем реду и са пуним успјехом ЈРЗ“, овај текст се завршава ријечима да „народни посланици и сенатори држе у својим срезовима партијске конференције и састанке на којима упознају народ са политичком ситуацијом у земљи“.³⁵

Напријед наведени примјери јасно показују колико је важности ЈРЗ придавала будућим општинским изборима.

Од септембра 1936. г. бан Петар Иванишевић отпочео је своја инспекцијска путовања по мјестима Зетске бановине. Тако се на лицу мјеста информисао о локалним приликама.³⁶ Истовремено су присталице ЈРЗ 6. септембра 1936. г., на рођендан краља, организовали велику соколску свечаност у Бару, на којој је учествовало око 5000 лица из Тивта, Зеленике, Ђеновића, Котора, Мориња, Прчња, Рисна, Херцег-Новог, Будве, Цетиња и Бара.³⁷ Овој масовној манифестацији дат је упадљиво политичко-партијски значај, са наглашеним заслугама ЈРЗ за њихов широк вјерски, социјални и национални карактер.

Да би се колико-толико побољшао положај сељаштва и на тај начин се одобривољило уочи избора, Министарски савјет је донио Уредбу о укидању земљорадничких дугова насталих прије 30. априла 1932. године. Према овој Уредби, која садржи 42 члана, сви земљораднички дугови код банака, задруга, штедионице и приватних лица отписују се са 50%. Овај отпис важио је само за дуговања до 25 хиљада динара. Срески суд је утврђивао да ли је дужник у могућности да плаћа, а суму коју дужник није могао да плаћа требало је отписати. При томе, приватна лица за отпис од 50% нијесу добијала надокнаду, док су задруге и банке добијале надокнаду од 25%.³⁸ Ова мјера имала је широк одјек међу присталицама ЈРЗ у Црној Гори. Око 80% цјелокупног становништва чинило је сељаштво, а здужење сељана био је један од највећих проблема у Црној Гори. Усљед тога су присталице ЈРЗ у својој агитацији, пред изборе, пренаглашавале значај ове Уредбе, тумачећи је као још један доказ „добре воље“ владе М. Стојадиновића према Црној Гори.

Највећу активност уочи општинских избора предузео је секретар Бановинског одбора ЈРЗ Ђуро Чејовић. Прво је средином октобра 1936. године одржао у Бару конференцију Среског одбора, на којој је апеловао на присутне „да на предстојећим изборима збију редове и иступе са листама ЈРЗ“.³⁹ Истовремено је одржао конференцију странке и у Улцињу, на којој је МО одредио носиоца листе, као и конференцију у спичанској општини. Том приликом Ђуро Чејовић је изјавио: „Нама је браћо мјесто у ЈРЗ у којој су подједнако заступљени сви слојеви нашега народа“.⁴⁰ Почетком

35 Зетски гласник од 16. септембра 1936, бр. 76.

36 Зетски гласник од 19. септембра 1936, бр. 77.

37 Слободна мисао 38, 1936, 2,
Зетски гласник од 19. септ. 1936, бр. 77,
Исто, од 26. августа 1936, бр. 70.

38 Слободна мисао 38, 1936, 2.

39 Зетски гласник од 19. септембра 1936, бр. 77.

40 Исто.

новембра Чејовић је отпочео агитациона путовања по Зетској бановини. Том приликом обишао је Санџак, Метохију, Херцеговину и Црну Гору. У већини среских мјеста одржао је конференције, а у Билећи је одржан и збор. Интересантно је да је ово први јавни збор ЈРЗ у Зетској бановини. Том приликом, Чејовић је дао упутства мјесним и среским организацијама у вези са изборном кампањом.⁴¹ Са овог агитационог путовања Чејовић је послао предсједнику ЈРЗ М. Стојадиновићу детаљан извјештај, којим се предвиђало да ће ЈРЗ у цијелој бановини од 275 општина сигурно освојити 213, док ће у Црној Гори од 122 општине сигурно освојити 87.⁴²

Уочи општинских избора у Црну Гору је дошао министар шума и руда Ђура Јанковић, са намјером да одржи конференције по свим већим мјестима. Том приликом су сви његови говори били уперени против УО и комуниста. На збору ЈРЗ на Цетињу он је изјавио да је „Црна Гора ужа домовина М. Стојадиновићи“ и да „за Црну Гору М. Стојадиновић има пара“.⁴³

И ови избори, мада је њихов значај био далеко мањи од парламентарних, потврдили су да се режимске странке служе свим могућим методама како би дошле до што већег броја гласова. Поред притиска (на бираче) који врше полицијски и управни органи, поред чињенице да је свако јавно гласање једна врста притиска, посебно на људе запослене у државној служби, прибјегавало се и отвореној корупцији и куповини гласова. Стојадиновићев стари пријатељ и „дужник“, учитељ Бошко Ђуришић из Стравевине (никшићки срез) у свом извјештају наводи и сљедеће: „Ја сам ствар у жупи удесио овако: за вријеме избора мора проћи од њих два – један – **одстранио сам им три противника давши им по 200 динара** (подв. Р. Ш.) да одступе од намјере за кандидате јер су сва тројица били наши противници“. Затим Ђуришић наводи да би успио да одстрани и четвртог противкандидата, федералисту Бојовић Димитрија, само „да сам имао да му платим 5000 динара“. Даље наводи: „Да ми је имати још 4000 динара удесио бих у луковској општини да прође један кандидат г. Павле Гезовић или Михаило Радуловић и одстранио бих њихова три противкандидата“. Описујући стање у свим општинама никшићког среза, Ђуришић не може а да не примијети: „као Ваш дугогодишњи сарадник и присталица морам искрен бити и вјеран, **Народ се тешко уписује у странку** (под. Р. Ш.), највише даде часну ријеч да ће до гроба бити Ваш пријатељ и његов потпис не воли да нико носи по џепова“. Међутим, користећи се разним обећањима, учитељ Б. Ђуришић, чијој школи је М. Стојадиновић послао 10.000 динара помоћи, која је вјероватно дијелом послужила и за подмићивање противника, успио је да попише 250

41 Зетски гласник од 7. новембра 1936, бр. 90–91.

42 АЈ, ЗМС, ф–10, Примљена пошта од 18. VII 1935–25. XII 1936. Чејовић је предвиђао да ће ЈРЗ у беранском срезу од 10 општина освојити 7, у андријевичком од 10 8, у даниловградском од 9 6, у колашинском од 8 5, у никшићком од 11 8, у цетињском од 8 5, у шавничком од 6 5, у барском од 8 7, у бјелопољском од 11 8, у бокопоторском од 14 8 и у пљеваљском свих 12.

43 Зетски гласник од 18. новембра 1936, бр. 94,
Народни лист од 20. нов. 1936, бр. 58.

људи који ће гласати за ЈРЗ уз услов: „молимо г-на Ђуришића, да скрене пажњу Г-ну Предсједнику да одстрани тј. не прима код себе наше пљачкаше, који нас по свему упропастише“.⁴⁴ Нејасно је одавде на које се „пљачкаше“ мисли, али је веома вјероватно да се ради управо о јерезовцима. Наведене методе нијесу биле својствене само горе наведеној личности, која је услут од Стојадиновића тражила да му врати „уложена средства“. Подмићивањем су се користили и други прваци и агитатори ЈРЗ. Многи од њих тражили су отворено новац од предсједника странке за ту сврху.⁴⁵

Навели смо да су се уочи избора на терену налазили бан Петар Иванишевић⁴⁶ и народни посланици агитујући за кандидате ЈРЗ. Непосредно уочи избора Зетском бановином пропутовао је дописник Централног прес-бироа, који је са овог путовања Стојадиновићу упутио опширан извјештај. У извјештају наводи „да се у Зетској бановини налазе три реона у којима ће борба бити различита“. Први рејон, по њему, представљају Санџак и Метохија, гдје неће бити угрожена побједа ЈРЗ, јер „у овом крају ЈРЗ ће сигурно однети апсолутну већину – потписати вјерује и 90%“. Када је у питању херцеговачки дио бановине, дописник закључује: „уколико тамо буде опозиционих листа оне ће бити присталице Југословенске националне странке, али ово не из разлога што је тамошњи народ из убеђења пристао ове политичке групације него из разлога што су тамо успели противници режима да знатно појачају несугласице између православних и муслимана“. За трећи рејон, који обухвата по овој подјели стару Црну Гору, у извјештају дословно стоји: „У овом делу бановине борба ће бити најтежа и успех ЈРЗ најмањи. **О неком организовању странке у правом смислу речи, овамо нема ни говора** (од Р. Ш.). Већина посланика обавила је у своје време на брзу руку организацију месних и сресних организација и у ове увела своје личне пријатеље, без обзира на њихову стварну вредност и популарност у народу . . .“⁴⁷ Ако се упореди овај извјештај са осталима, посебно онима које су писали локални прваци ЈРЗ, примјећује се да је он критичкији и објективнији од осталих. Локални прваци увијек теже да своје организације, а тиме и себе, прикажу у најбољем свјетлу. Тако су и извјештаји које они пишу тенденциозни и необјективни. Карактеристике остатака племенско-братственичке логике политичког одређивања људи, лична нетрпељивост, нетолеранција и егоизам, политички формализам – долазе у првој фази организовања ЈРЗ као њена битна особина. Замишљена као маспартија која чланове бира по

44 АЈ, ЗМС, ф-7, Примљена пошта од 10. VI 1935–31. XII 1936, Политички извјештаји Бошка Н. Ђуришића од 30. IX 1936, Стојадиновић је раније спријечио премештај овога учитеља.

45 Исто, ф-9, Шабан бег Реџепагић, предсједник плавске општине, андријевички срез, тражи помоћ од 3–4.000 динара колико му је потребно „за изборну борбу“.

46 Исто, ф-7, Иванишевић је своје агитационо путовање отпочео у септембру, када је посјетио мјеста сјеверне Црне Горе. Исто, ф-5, Писмо бана Иванишевића од 19. XI 1936. Уочи самих избора, бан је посјетио остала мјеста Црне Горе, о чему је редовно обавјештавао Стојадиновића.

формалним критеријумима а стварно их једноставно региструје уписивањем на одређени списак, ЈРЗ је у овом периоду била више плод каријеристичких амбиција појединаца, него партија која окупља шире чланство уз одређену идеологију. На тај начин странка у локалним оквирима постаје скуп присталица појединих људи а не јединствена организација која своју политичку дјелатност темељи на статутарним и програмским начелима. Усљед наведеног, већ од почетка организовања ЈРЗ у Црној Гори дошло је до формирања двојних организација ЈРЗ, нетрпељивости међу самим присталицама, борби за положаје, затварања странке у локалне и братственичке окрвире. Носиоци ових појава по правилу су били прваци странке, људи сумњивог морала, спремни да служе свакоме од кога могу имати личне користи.

Вјероватно увидјевши све ово, поменути дописник Централног прес-бироа препоручује: „После избора ће се морати извршити једна темељита реорганизација месних и среских одбора, ако се не жели да нове општинске управе остану у великом броју случајева у опозиционом ставу према постојећим партијским организацијама“.⁴⁸

Позиције ЈРЗ у Црној Гори биле су најугроженије у цетињском, никшићком, бококоторском и донеле у даниловградском и подгоричком срезу. У овим срезовима дјеловала је најјача опозиција, а уз то ЈРЗ није успјела у потпуности да се организује. Њен утицај у овим срезовима оцјењиван је као „минималан“, а личности које су је представљале као „политички компромитоване“. У бококоторском срезу било је изражено ривалство између двије паралелне организације ЈРЗ. На челу једне био је адвокат Ђуро Драшковић, а другу је организовао сенатор Филип Лазаревић. Становништво на овом подручју, под утицајем политичких борби, почело се израженије и вјерски диференцирати, па се усљед тога у поменутом извјештају наводи да ће „у католичким општинама“ побједити опозиција.⁴⁹ За барски срез се наводи „да захваљујући правилном и тактичком раду народног посланика (Ђуро Чејовић – примј. Р. Ш.) представља подручје у којем се ситуација битно промијенила у односу на ону пред петомјасне изборе. Његовом заслугом ЈРЗ ће у Црмници, гдје се до назад кратког времена није могло ни говорити о ЈРЗ,⁵⁰ посланик Чејовић успети да постави листу ЈРЗ и ако не добије, изгубиће са врло малим бројем гласова. Примјетно је да се успјех ЈРЗ у овом срезу везује прије свега за дјелатност најагилнијег члана ЈРЗ у Црној Гори Ђура Чејовића.⁵¹ Он је био типичан представник ЈРЗ, који се изузетно вјешто

47 Исто, ф–40, Прогласи, Дописник Централног прес-бироа Централном прес-бироу Председништва Министарског савета, стр. 3. Овај извештај је доста експлоатисан у историографији, најчешће навођењем само првог дијела.

48 Исто.

49 Исто.

50 Исто.

51 Ђуро Чејовић (1902–1955) завршио је основну школу, а имао је и диплому Трговачке академије, за коју се тада сумњало да ју је купио. Биран за народног посланика у барском срезу 1935. и 1938. Био је председник Среског одбора ЈРЗ, секретар БО ЈРЗ, председник БО ЈРЗ за омладину и једно вријеме председник БО ЈРЗ послје Стојадновићевог пада.

користи Стојадиновићевом личношћу и подршком, прије свега финансијском, коју је добијао од њега.⁵² Болесно амбициозан, непоправљиви каријериста, био је на све спреман. Превртљив и незасит, догураће од трговачког помоћника у радњи свога брата до министра у влади Драгише Цветковића.

У предизборну кампању очи општинских избора укључен је био, поред званичних и овлашћених чланова странке, и сав чиновнички и управни апарат, који је логиком свог опстанка примораван да штити интересе странке на власти. Таква ситуација стављала је учеснике у изборној борби у неравноправан положај, што је саме изборе претварало најчешће у фарсу и политичке циркусе, праћене лажним обећањима, кортешовањем, митом и корупцијом. Резултати избора увијек су били под сумњом. Уз то, увијек се претпостављало и декларативно најављивало у Краљевини Југославији да ће наредни избори бити реалнији од претходних.

Резултате избора у Зетској бановини штампа ЈРЗ је оквалификовала као „велику и сјајну победу“. По новинским извјештајима избори су обављени у 266 од 269 општина. ЈРЗ је побједила у 205 општина.⁵³ Према наведеним резултатима, од 229.094 уписаних бирача гласало је 165.464 или 70,42%. Према истим резултатима, ЈРЗ је у Зетској бановини побједила у нешто више од 3/4 општина, или 77,45%, што наизглед представља изузетно убједљив успјех.⁵⁴ Ове резултате треба прихватити са великом резервом, тим прије што су избори у многим општинама касније поништавани, а и с обзиром на методе којима се служила режимска странка да дође до побједе.

Према истим резултатима, ЈРЗ је на подручју данашње Црне Горе од укупно 114 општина за које су објављени подаци освојила 74, што је нешто мање од 2/3. У сваком случају то је био мањи проценат него у Зетској бановини. Највећи успјех ЈРЗ је постигла у пљеваљском срезу гдје је освојила свих 12 општина, затим у бјелопољском гдје је освојила свих 11 општина (по резултатима објављеним у „Слободној мисли“ (10), андријевичком од 8 (7), беранском од 10 (7), барском од 8 (6), никшићком од 11 (6), подгоричком од 15 (9)).⁵⁵ Површна анализа резултата општинских избора указује на следеће:

„Издао“ Стојадиновића послје његовог пада фебруара 1939. и ушао у владу Д. Цветковића као министар за тјелесно васпитање. На том положају остао само до августа 1939. Савременици су га често називали „Стојадиновићевим министром“.

52 АЈ, ЗМС, ф–40, Прогласи. Чејовић је успио да преко Стојадиновића издејствује низ повластица и материјалну помоћ за свој срез, што му је био и основни аргумент у политичкој агитацији. АЈ, ЗМС, ф–20, Прогласи. Поред низа молби које је упућивао Стојадиновићу оно премјештаја, помоћи, унапребења, отварања јавних радова које је овај највећим дијелом уважавао, интересантно је да је Чејовић од Стојадиновића тражио да именује његовог брата Марка за сенатора.

АЈ, ЗМС, ф–20, Примљена пошта за 1937, Писмо од 27. XII 1937.

53 Народни лист од 28. нов. 1936, бр. 59.

54 Зетски гласник од 22. нов. 1936, бр. 96.

55 Изборни подаци узети су из Зетског гласника од 22. нов. 1936, бр. 96,

Прво, примјетно је, и када су у питању општински избори а посебно је то изражено код парламентарних избора, да је JPЗ највећи успјех имала у срезовима са национално мјешовитим становништвом, посебно у оним срезовима у којима је процентуално био већи дио муслиманског и албанског становништва. Ако се има на уму да положај овог становништва није био ништа бољи од осталог (напротив!), намеће се наизглед нелогичан закључак да су најбројнији гласачи режимске странке, не само када су у питању општински избори, били дјелови становништва који су били у најтежем социјалном, националном и економском положају. Узроке томе треба тражити у чињеници што је муслиманско и албанско становништво било културно најзаосталије, са процентом неписмености од преко 80%, што је много утицало на неизграђену политичку свијест овог дијела становништва. На ову групацију становништва већи утицај су имале обичајне и традиционалне норме, а политички монопол био је у рукама најбогатијих и најповлашћенијих појединаца који су по правилу били уз сваки режим. Због веома ниског културног нивоа ово становништво је било изоловано од циркулације актуелних политичких идеја и на тај начин највећим дијелом је било пасивни посматрач политичких збивања. Уз то треба додати да међу ове групације становништва није успјела продријети ни КПЈ, нити друге опозиционе групације. На крају треба упозорити да би ненаучно било поистовећивање бирача са присталицом, иако логично постоји непосредна веза;

Друго, ако се изборни подаци са подручја данашње Црне Горе упореде са подацима за Зетску бановину, примјетно је да на овом подручју дјелује најснажнија опозиција. Овдје се ни у ком случају није могло говорити о „великој и убједљивој“ побједи, посебно ако се има на уму чиме су се све служили Јерезини кандидати да би себи обезбиједили побједу.⁵⁶

Положај странке на власти каква је била JPЗ и предности које је својим кандидатима тиме обезбјеђивала нијесу били довољни појединим кандидатима да себи обезбиједи побједу. Тако се непосредно послје избора Срески одбор JPЗ у Никшићу састао и издао резолуцију у којој се послје неуспјеха појединих кандидата предлаже низ индикативних мјера. У уводном дијелу се констатује „да у нашем срезу још увијек има велики број гласача, који су гласали за листе УО“, па је услед тога неопходно да народни посланик Чедомир Сладојевић предузме одређене мјере „у интересу напретка наше странке“. Прије свега, против „свих државних чиновника и званичних намештеника, нарочито учитеља, свештеника и осталих, који својом разорном акцијом и тајном пропагандом преко својих повереника стварају мржњу у народу уперену против JPЗ, а нарочито против нашег вође др Милана Стојадиновића . . . Списак ових лица биће

Слободне мисли од 22. нов. 1936, бр. 46,

Исто, од 29. нов. 1936, бр. 47,

Народног листа од 28. нов. 1936, бр. 59.

Подаци су комплетни за барски и цетињски, а веома штурни за пљеваљски и колашински срез.

56 Исто.

Вам достављен посебно, за које чврсто знамо да су партијски и наши противници...“ Уједно се тражи да се спријече све приватне интервенције, „па макар ове долазиле и од припадника ЈРЗ“, као и да се „сва партијска власт пренесе на партијске организације“. Тако би се прво запошљавале партијске присталице и то на прузи Билећа – Никшић, јер запослени на овој прузи „данас приликом избора радили су противу партијских људи“. Наравно, за запослење препоруку би издавали срески и мјесни одбори странке, а они би се претходно обавезали да ће је помагати. Уједно се инсистира на томе да се целокупна привредна политика спроводи преко народног посланика, као што је питање исхране и помоћи сиротињи, јавни радови и повластице, „споразумно са начелником среза и мишљењем Месних организација“. ⁵⁷ Суштина ових захтјева је да се странка изједначи са државним апаратом, са циљем да се приморају људи да приступају странци и да се онемогуће противници. Посебно је то било значајно за срез у којем је један од предсједника среског одбора ЈРЗ и први човјек странке Милан Стојадиновић. Уједно су овом Резолуцијом локални прваци покушали да са себе скину одговорност за претрпљени неуспјех. ⁵⁸

На овим изборима јасно су се испољиле све слабости унутар странке. Ривалство је преовладало чак и тамо гдје се појављивала само листа ЈРЗ. ⁵⁹

Општински избори су показали, када је у питању Црна Гора, да ЈРЗ није успјела да се потврди као реална политичка снага, иако се не може говорити о њеном поразу. Њене присталице тражиле су упориште у репресији, а не у идеологији. Тако су резултати избора демантовали дјелимично и надања Милана Стојадиновића и његових присталица у Црној Гори да ће ово подручје као „његова ужа домовина“ постати и његова „изборна прђија“, што ће посебно постати јасно послије парламентарних избора 1938. год. Пред саму странку наметнула се потреба темељите реорганизације у појединим дјеловима Црне Горе. Уједно, резултате избора странка ће дуго „прекрајати“ снагом органа власти и репресивним мјерама режима, ⁶⁰ а током 1937. и 1938. биће извршена темељита реорганизација градских вијећа у Котору, Херцег-Новом, Цетињу и Подгорици. У овим градовима у општинске управе биће постављени прије свега Јерезине присталице. На тај начин се ЈРЗ, првобитно замишљена као странка „из народа“, временом претворила у странку државног апарата, што јој је битно умањило шансе да се дужне задржи као примарни политички субјект на овом простору.

57 АЈ, ЗМС, ф–10, Примљена пошта од 1. VII–31. XII 1936, Резолуција је датирана са 18. XII 1936, а већ сјутрадан је упућена Стојадиновићу.

58 Исто. У писму Стојадиновићу од 19. дец. 1936. Ч. Сладојевић пише: „Сазнао сам да сте од извесних обавијештени како сам ја крив за неуспех...“

59 Исто, ф–6, Примљена пошта од 1. VI–31. XII 1936, Писмо Радула Бојовића М. Стојадиновићу од 28. XI 1936. године.

60 АЈ, ЗМС, ф–15, Тако су, на примјер, у љешанској општини (подгорички срез) поновни избори одржани 7. IV 1937, гдје је „побједио“ Илија Вукчевић (ЈРЗ). Исто, ф–10, Примљена пошта, Писмо Ч. Сладојевића Милану Стојадиновићу од 19. XII 1936. Тако су на захтјев Ч. Сладојевића поништени избори у луковској и требјешкој општини (никшићки срез).